

Povijest hrvatske književnosti, knjiga 1, **Usmena i pučka književnost**, Liber — Mladost, Zagreb 1978, 662 str. (Maja Bošković-Stulli, **Usmena književnost**, str. 7—353. i 641—651)

Kada se govori o povijesti jedne nacionalne književnosti, u ovom slučaju hrvatske, onda se i usmena književnost uključuje u to djelo koje obrađuje razvoj, promjene u vremenu i osobitosti neke nacionalne književnosti. Takva povijest nastoji utvrditi početke hrvatske književnosti, najznačajnije epohe i razdoblja njena razvitka, mjesto i značenje pojedinih djela, pisaca ili književnih pravaca u cjelovitu razvoju hrvatske književnosti i osobitosti koje odlikuju hrvatsku književnost u cjelini, ili u pojedinim njenim razdobljima. Usmena je književnost i uza sve svoje specifičnosti sastavni dio umjetničke književnosti svakog naroda.

Problemsko je pitanje koje se nameće na početku: kako organizirati građu usmene književnosti? Može li se ta građa organizirati po nekoj svojoj vlastitoj logici, tako da ne bude pratilac pisane književnosti, ili će se sistematski izložiti u odnosu na pisanu književnost?

Polazeći od osnovne namjere edicije **Povijest hrvatske književnosti**, unutar koje je pregled usmene književnosti dio ukupne povijesti hrvatske književnosti, Maja Bošković-Stulli prihvatila je taj povijesni okvir i krenula dijakronijskim putem. Odjeci usmene književnosti u pisanoj, utjecaji pisane književnosti na usmenu i pregled njihova međusobnog prepletanja okosnica su ovog djela. Pisana i usmena književnost postaju tako dva aspekta jednoga cjelovitoga literarnog procesa, u kojemu su vidljive granice između pisane i usmene književnosti. Autorica se opredjeljuje za komparativno proučavanje i istražuje veze i odnose između usmene i pisane književnosti, nastoji utvrditi splet uzajamnih dodira između jedne i druge književnosti, u uvjerenju da upravo uzajamni odnosi potvrđuju osobitost

svake pojedine književnosti i njenu ulogu u razmjeni ideja, književnih oblika i stilova, u takvoj razmjeni u kojoj je moguće govoriti o uzajamnom prožimanju.

Hrvatska književnost svih razdoblja nosi u svojoj strukturi odjeke poetike usmenog stvaralaštva, te stoga nije teško uočiti i zainteresirati se za taj međusoban odnos. Mada je takav usporedni pristup na samom početku bio zadan prirodnom edicije, u konačnom rezultatu to sistematsko proučavanje folklorne književnosti u odnosu na pisanu obogatilo je povijest hrvatske književnosti i istodobno postalo nezaobilazno djelo u našoj folkloristici.

Znanstveno, suvereno, bez bučne najave, ali i bez žalopjki o »zanemarenoj folklornoj građi«, Maja Bošković-Stulli započinje svoj uvod u **Usmenu književnost**. Polazna joj je premisa da se književno djelo, pa tako i djelo usmene književnosti, ne može sagledati, iscrpiti u jednom modelu, unutar jedne metode. Suvremena znanost o književnosti može ponuditi te modele, metode, ali ni jedna od njih nema apsolutnu važnost i ne donosi posve objektivnu istinu. Maja Bošković-Stulli je na razini moderne znanosti o književnosti i taj relativizam otvoreno pokazuje i u teorijskom — uvodnom dijelu knjige, i u drugom — povijesnom pregledu.

Svjesna značajnosti problematike, autorica ne ostaje na tome da usmenu književnost razvrstava u periode povodeći se mehanički za književnopovijesnom periodizacijom, ili da na jednu stranu stavlja primjere iz jedne, a na drugu primjere iz druge književnosti, pa da pozitivističkoj metodi pridruži deskriptivnu i tako riješi problem. Ta problematika zahtjeva i adekvatniji i složeniji pristup. Autorica je ostvarila takav pristup, obuhvaćajući opsežnu građu i široku problematiku, provodeći interpretaciju na temelju brojnoga i reprezentativnoga izbora primjera.

Pored svih razlika, i pisanoj je i usmenoj književnosti zajedničko pripadanje području jezične umjetnine. I djela pisane i djela usmene književnosti moraju se razmatrati kao jezične tvorevine (one se ostvaruju u jeziku), ali one se mogu i moraju razmatrati i kao društvene tvorevine, kao izraz i kao odraz društvenog života. U takvu proučavanje Maja Bošković-Stulli ima na umu da se književnost ne smije shvaćati isključivo ni s jednog ni s drugog aspekta. U razmatranju usmene književnosti autorica promatra dva aspekta te književnosti: usmenu komunikaciju i pisani književni oblik te njihovo međusobno prepletanje.

Tekst sâm po sebi ne čini kompletnu cjelinu, nego tek tekst zajedno s kontekstom, koji omogućuje potpuno razumijevanje, valja shvatiti kao temelj analize.

Maja Bošković-Stulli u uvodnom, teorijskom dijelu knjige, kojemu je naslov **Što je usmena književnost**, u odjeljku **Dva aspekta: usmena komunikacija i pisani književni oblik**, pristupa književnom folkloru poštujući rezultate ostalih znanstvenika u tom području, te ukazuje još preciznije na osobitosti usmene književnosti i naglašava potrebu razlikovanja i uvažavanja triju vrsta analize: **teksture, teksta i konteksta**, pri čemu je tekstura u usmenim književnim žanrovima jezično izražavanje, tekst je kazivanje ili pjevanje pojedine verzije priče, poslovice, pjesme i dr., dok je kontekst društvena situacija u kojoj se ostvaruje folklorni tekst. Taj društveni kontekst, npr. sastav publike, utječe na uobličavanje teksta i teksture.

Veoma je važan osnovni odnos teksture, teksta i konteksta koji uzajamno ovise jedno o drugome. Izvan autentičnoga živog kazivanja ne postoji ni tekst, ni tekstura, ni kontekst. Ipak, njihove se analize razlikuju.

Za ovaj pregled usmene književnosti, koji je dio povijesti književnosti, autorica smatra važnijima razine teksta i jezične strukture, a u manjoj mjeri dramatizaciju teks-

ture i kontekst. Ovdje je folklor shvaćen kao slojevit proces u kojemu se, prije svega, promatraju njegova književna očitovanja u tekstu. Za književnopovijesni pristup usmenoj književnosti glavni je problem u pisanim izvorima. Međutim, autorica smatra da je osim pristupa usmenoj književnosti, koji uvažava njezin stvarni kontekst, moguće toj književnosti pristupiti i u zapisanom obliku. To je ona usmena književnost koja je fiksirana u rukopisnim zapisima i knjigama a može se shvatiti i »kao estetska (književna) obavijest koja je proizašla iz prirodne jezične komunikacije, a sačuvana je u zapisu koji je odvojen od dramatizacije teksture i konteksta, ali svjedoči posredno i o njima.« (cit. str. 18)

Shvaćanje folklornog djela, kao zatvorene cjeline, koja se u tradiciji ne može sačuvati izvan individualnih izvedbi, omogućuje autorici da na tradiciju gleda kao na živ proces, a ne kao pitanje starosti i podrijetla. Maja Bošković-Stulli ujedno ukazuje na nov bitan kriterij u pristupu književnom folklornom dijelu — na promatranje načina usmenog funkcioniranja, djelovanje izvedbe, interakciju izvođača i publike.

Izvanknjiževne funkcije, koje osim samog usmenog funkcioniranja obilježuju usmenu književnost, često su dio drugog područja umjetnosti, ili se interpretiraju ili stvaraju najuže povezano s nekom drugom umjetnošću, ili pak pripadaju i praktičnom životu.

U odjeljku **Žanrovi usmene književnosti** autorica ukazuje na to da obilježja žanrova u usmenoj književnosti imaju daleko veću važnost nego u pisanoj. U svom tradicionalnom postojanju oni su veoma trajni, pa ipak, oni su povijesne pojave te također postaju, traju i iščezavaju, samo što je taj proces veoma dug. Ta vjekovna postojanost žanrova usmene književnosti ujedno je i jedna od glavnih zapreka za međusobno usklađenu periodizaciju usmene i pisane književnosti.

Autorica govori o ostvarenim oblicima, polazeći od tekstova, ali u podtekst interpretacije uključuje spoznaju o tome da se ti oblici realiziraju (ili su se realizirali) u živim izvedbama, koje ih bitno određuju, da se unutar tokova trajanja pojedinih žanrova, kroz desetljeća i stoljeća, odvijaju stalne promjene i njihove međusobne interferencije.

U odjeljku **Formulativnost oblika** autorica daje osnovna polazišta za poimanje formulativnih oblika usmene književnosti. Formulativna svojstva usmene književnosti, kao jedan od temeljnih svojstava te književnosti, moći će se razumjeti jedino u svojoj ukupnoj slojevitosti. Maja Bošković-Stulli tako postupila i ispravno pokušava ustanoviti domete i specifična svojstva formula i formulativnih oblika u usmenoj književnosti, ali ne na način kao da izvan usmene književnosti formula uopće nema. Formule su shvaćene kao šire naslijeđene strukture, stvarane pokoljenjima kazivača: one nisu samo modeli za konstrukciju što pomažu kazivaču, nego su i kondenzacije sadržaja, izražene u poetici usmene književnosti. Autorica naglašava da se takvo tumačenje može primijeniti i na formule u pisanoj književnosti. Književna djela nekih velikih i značajnih razdoblja, osobito u daljoj prošlosti, bila bi nezamisliva bez književnih formula.

U stalnom nastojanju da usmenu književnost prikaže kao umjetnost riječi, s njezinim vlastitim vrijednostima, Maja Bošković-Stulli smatra da treba najveću pažnju obratiti upravo pojavi varijanata. Istraživanje varijanata s gledišta inovacija koje u njima nastaju smatra izrazitim književnim pristupom, ali specifičnim upravo za usmenu književnost.

Ono je došlo do vidljivog izražaja i u ovoj povijesti.

Odjeljak **O kontinuitetu i vrednovanju** otkriva dvije karakteristike usmene književnosti: s jedne strane to je njezina promjenljivost i podložnost djelovanju povijesti i društvene okoline, a s druge strane

stabilnost osnovnih struktura, dugotrajnost žanrova i njihove poetike, tema, sižeâ i motivâ, epskih modela.

Taj se odnos stabilnosti i izmjenljivosti usmenih tradicija ne očituje kao veća ili manja trajnost postojanja pojedinih priča ili pjesama u potpunim cjelovitim oblicima. Autorica naglašava da one nisu ni trajne ni promjenljive u svojoj cjelini, nego se odvijaju procesi međugre stabilnosti i promjene na pojedinim razinama, pa tek iz unakrsnih odnosa svih tih aspekata može izaći potpunija slika o stabilnosti i inovacijama.

Kako danas još postoji sklonost (naslijeđena iz romantičkih vremena) da se poistovjete, ili bar blisko povežu starost i vrijednost, autorica upozorava na to da se za usmenu književnost ne može ustanoviti neko zajedničko opće pravilo o trajanju njezinih pojava, niti je takvo pravilo za nju vrijednosno mjerilo. Svaka realizacija, pa i onda kad je vrlo slična prethodnoj, zapravo je nova kreacija izražena riječima.

Neposrednost djelovanja usmene književnosti na publiku naglašenija je nego u pisanoj. Kazivači i slušatelji uzajamno se prilagođuju i utječu jedni na druge pri oblikovanju jezičnih umjetnina.

Autorica dalje ističe da su za usmenu književnost značajne i izvan-književne funkcije, ali s gledišta književnosti bitno je i njezino pripadanje području jezičnih umjetnina, njezina stvaralačka upotreba jezika. Međutim, nije lako proniknuti u bit književnih funkcija.

U središtu suvremene zamisli o povijesti književnosti mora biti prisutno shvaćanje da umjetničko obilježje nekog djela ne potječe imanentno jedino iz teksta nego i iz okolnosti njegova prihvaćaja.

Uvodni dio završava poglavljem **Iz povijesti istraživanja usmene književnosti**, u kojemu autorica opisuje glavne smjerove istraživanja usmene književnosti u svijetu i daje sažet osvrt na neke središnje važne istraživačke orijentacije, što je potrebno zbog boljeg razumijevanja

povijesnog pregleda istraživanja hrvatske usmene književnosti.

Geografsko-historijsku metodu (tzv. finsku školu) autorica argumentirano kritizira, ali smatra da je i nadalje potrebna kao dokumentacijska podloga za raznolike aspekte istraživanja. Zatim govori o značenju teorijskih gledišta folklorista o izvedbi, performanciji kao temelju za definiranje folklornih žanrova i samog folklora kao pojave, te o metodama danas veoma naglašenima na mnogim područjima znanosti, a posebice i u folkloristici, koje su temeljene na strukturalističkom i semiološkom pristupu.

Glavni dio djela prikazuje samu usmenoknjiževnu građu, raspoređenu prema stilskopovijesnim razdobljima. Poglavlje **Hrvatska usmena književnost od starih književnih odjeka i prepletanja do bilježenja i istraživanja** obuhvaća ove odjeljke: *Srednjovjekovna književnost i usmenoknjiževna tradicija; Usmena književnost u renesansnim i baroknim odjecima; Od prosvjetiteljskih do narodnoprporodnih vidika usmene književnosti**.

Drugo i posljednje poglavlje u knjizi nosi naslov: **Usmena književnost u hrvatskom narodnom preporodu**. Građa je svestrano osvijetljena: na tekstovima, na konkretnim primjerima u razrađenom obliku izvršena je analiza većine važnijih pitanja iz općeg uvodnog dijela, a, uz to, što je ovdje postalo najvažnije, spoznala su se ta djela i »rekreirala kao umjetnost«, kao poezija, kao umjetnost riječi, što je, napokon, i svrha i smisao pisanja o svakoj književnosti, pa tako i ovoj.

Maja Bošković-Stulli usmenu književnost organski povezano ukulapa u tok nacionalne književnosti slijedeći, prije svega, pismeno fiksirane primjere i prikazujući njihovu

prisutnost i odjeke u književnosti njihova i kasnijeg vremena. Uz to su pomno istraženi i odjeci neposredne žive usmene književnosti u djelima pojedinih pisaca, ispitano je djelovanje usmene književnosti na opća književna strujanja određenog doba. U osnovnim je crtama prikazan rad oko bilježenja, publiciranja, proučavanja i kritike usmene književnosti u pojedinim razdobljima jer su sve to književne činjenice svoga vremena. Svestrano je i sistematski predočena prisutnost usmene književnosti u literaturi pojedinih perioda. Objektivno, bez impresionističkog zanosa, nastojala je autorica pokazati koliko je i na koji način prisutnost usmene književnosti u literaturi pojedinih perioda. Objektivno, bez impresionističkog zanosa, nastojala je autorica pokazati koliko je i na koji način prisutnost usmene književnosti pridonijela stvaranju umjetničkih obilježja pojedinih pisaca ili književnosti cijelih razdoblja.

Autoričina uvjerljivost, a ujedno neisključivost u iznošenju znanstvenih i teorijskih spoznaja i stavova koji su plod sustavnog istraživanja folklora, navodi čitatelja da sa zanimanjem prati izlaganja u knjizi. Čitajući taj povijesni pregled, čitatelj će biti osvojen izvanrednim bogatim izborom primjera koji ukazuju na autoričinu drugu sposobnost: izuzetan, rafiniran, estetski ukus i umijeće interpretacije.

Nižu se primjeri iz starih ljetopisa i kronika koji sadrže legende i predaje u kojima su prisutni odjeci usmene tradicije. Čitatelj pamti mnoge primjere i ponesen je njima: sv. Nikola i »huda stvar«, fratar Matijica, kršćanske mučenice posebno Katarina i Margarita, motiv djevojke bez ruku, srednjovjekovni topos o prolaznosti koji je odzvanjao i u renesansnoj i baroknoj književnosti, odjeci srednjovjekovnih »Plačeva« sve do u naše dane kada su bili uronjeni u narodnu poeziju NOB-a. Tu su i začinjavci, u izvjesnom smislu ocijenjeni kao narodni usmeni stvaraoci, a primjer Jurja Šižgorića svjedoči o cjelovitu

* Valja napomenuti da su u Sadržaju knjige naslovi odjeljaka u ovom poglavlju pogrešno tiskani slovima koja ne odgovaraju odjeljcima već poglavljima (osim odjeljka Srednjovjekovna književnost i usmenoknjiževna tradicija), te na taj način mogu unižeti stanovitu zabunu.

sustavu usmene književnosti koji neometano funkcionira već sredinom petnaestog stoljeća, posebno kao lirski izraz. Još su potpuniji dokaz tog tvrdnji brojni anonimni stihovi u poznatom Ranjininom *Zborniku* gdje uz rafinirane trubadurske pjesme Džore Držića i Šiška Menčetića stoji pjesme za koje nećemo doslovno reći da su narodne, ali ih, s puno razloga, od Jagića naovamo zovemo pjesmama »na narodnu«. Veoma su važni primjeri književnih djela koji nam ponekad »krivudavim putovima« otkrivaju kakva je bila usmena književnost. Zoranićeve *Planine* upućuju na jednu od najljepših romanci koja počinje stihom »A ti divojko šegljiva«, i tako nam otkrivaju kakva je bila usmena lirika u renesansno i barokno doba.

Značajni su primjeri koji pokazuju odjeke lirskih i epskih narodnih pjesama, odjeke folklornih zametaka drame, odjeke poslovice i zagonetaka i odjeke usmenih proznih oblika i u renesansnoj i baroknoj i u preporodnoj književnosti.

Sagledavanje mogućih izvora u pisanoj literaturi veoma je važno za studij usmene književnosti. Svjesna toga, autorica oštro odbacuje romantičarska shvaćanja o samoniklosti usmene književnosti, koja utjelovljuju mistični narodni duh. Ako ta shvaćanja oslobodimo njihove mističnosti i nekadašnje egzaltiranosti, ostat će u njima podosta istine: romantizam je u usmenoj književnosti i folkloru u širem smislu otkrio crte koje su osebuje za pojedini narod, za specifičnost njegove tradicionalne kulture, za mentalitet naroda. Romantičko previranje rađa u nas ilirski pokret, akciju koja teži za preporodom i afirmacijom književnosti na narodnom jeziku, kao što se to događalo i s drugim manjim narodima. Nesumnjivo je da je hrvatski preporod imao svoje korijene u kulturnopovijesnom razdoblju samoga naroda, međutim, očita je besprekidna veza sa zbivanjem u Evropi. Ipak, najjača kohezijska i inspirativna snaga jest rodoljublje i nacionalizam. Ilirci se poletno skupljaju i imitiraju narodne pjesme.

U poglavlju **Usmena književnost u hrvatskom narodnom preporodu**, kojim završava ovaj povijesni pregled govori se o orijentaciji prema namjernom traganju za usmenom književnošću, koja se sada promatra kao poseban književni tok, govori se, dakle, o novom razdoblju u kojemu započinje sustavno istraživanje usmene poezije. Potrebno je, a to nam posebno konkretno svjedoče primjeri u ovom poglavlju, kada se danas kritički suočavamo s nekim piscem ili pojavom usmene književnosti (i pisane, dakako), imati uvijek stanovitu mjeru opreza sprem ocjena i karakteristika, koje su se tradicionalno pripisivale i koje smo kao opću svojinu često nesvjesno usvajali. Postojana kritička revizija naših spoznaja i dojmova o preporodnom razdoblju i usmenoj književnosti unutar njega nameće se kao nužnost.

Vrijeme je bilo da se taj plodan opus mnogostruko zanimljiv i indikativan po svojoj tradicijskoj poziciji, komparatističkim i narodnosnim svojstvima, primjereno kritički osvjetli i valorizira, a u stanovitoj mjeri i revalorizira. U ovom pregledu autorica ukazuje na odista veliko značenje djelatnosti iliraca na području usmene književnosti.

Ovim je poglavljem završen pregled usmene književnosti, koji autorica shvaća tek kao prvi dio. »Zapisi tekstova iz proteklog i našeg stoljeća, uz današnje moderno promatranje pojava usmene književnosti u njezinu ukupnom kontekstu, s otvorenim pogledom prema svim promjenama koje nastaju — temelj su za prikazivanje usmene književnosti nakon narodnog preporoda.« (cit. str. 323)

Drugi dio pregleda usmene književnosti autorica želi napisati, kako čitamo u zaključku knjige, »iz značajno izmijenjenog rakursa, usmjerenog na prikazivanje žanrova u povijesnom razvoju i recentnim oblicima«.

Teškoće s kojima se autorica susretala u teoretskom objašnjenju neposrednog razlikovanja pisane i us-

mene književnosti potječu iz teškoća u razlikovanju dviju problematskih razina koje se neprestano ukrštavaju i prožimaju. Maja Bošković-Stulli pokazala je da je razumijevanje umjetničke funkcije folklornih tekstova moguće u prirodnom kontekstu njihovih autentičnih izvedbi i u našem kasnijem ukupnome književnom iskustvu koje nam isto tako prirodno omogućava da doživljujemo te tekstove kao umjetničke, kao ljepote za nas. Brojnim, posebno odabranim primjerima uz nastojala je autorica da nam omogući takvo doživljavanje. U tome je odista i uspjela.

Tanja Perić-Polonijo

Napomena uredništva:

Drugi dio knjige pod naslovom *Pučka književnost* kojemu je autorica Divna Zečević, bit će prikazan u slijedećem broju *Narodne umjetnosti*.

Tekla Dömötör, János Honti — Leben und Werk, FF Communications No. 221, Helsinki 1978, 84 str.

János Honti, mađarski teoretičar folkloru i povezano s time zaokupljen podjednako i studijem germanistike, povijesti religije, antičke i srednjovjekovne književnosti i mitologije — preminuo rano i tragično u fašističkoj ratnoj tzv. radnoj službi, namijenjenoj »nepouzdanima« — našao je u Tekli Dömötör, dugogodišnjoj prijateljici i sudionici zajedničkoga intelektualnoga kruga, svoga ljudski prisnog i stručno verziranog biografa.

Ličnost veoma nadarenoga Hontija, koji je u 34 godine svoga života napisao niz studija, kojih aktualnost i modernost dolazi u ponečemu tek danas do izražaja, očitovala se već u njegovoj mladoj dobi, kada je kao maturant objavio u međunarodnoj seriji FFC katalog tipova mađarskih pripovijedaka.

Kasnije je proširio i izmijenio svoj način zanimanja za pripovijetke i pod dojmom djela Andréé Jollesa

Jednostavni oblici bavio se iz raznih aspekata osnovnom mišlju iskazanom u proznim žanrovima, te viđenjem svijeta izraženim u bajci, u njezinoj umjetničkoj formi (posebno u studiji **Svijet bajke**).

Hontijev život i znanstveno djelo bili su među sobom usko prepleteni i u takvu povezanom slijedu prikazani su u ovoj knjizi. Njegova predanost znanosti i u isti mah njegov humanizam evropskoga intelektualca u jednome mračnom vremenu iskazali su se u pismima iz danâ kada je Hontijev život već protjecao sav u znaku skore pogibije.

Hontijeve studije ostavile su traga u mađarskoj i u međunarodnoj folkloristici. O njihovoj svježini i današnjoj prisutnosti svjedoči, uz ostalo, i knjiga Hontijevih izabranih rasprava **Studies in Oral Epic Tradition**, 1975 (recenzirana u »Narodnoj umjetnosti«, 14, 1977, ize pera I. Lozice).

Maja Bošković-Stulli

B. N. Putilov, Metodologija sravnitel'no-istoričeskoga izučenija folkloru, Izdatel'stvo »Nauka«, Leningrad 1976, 244 str.

Komparatistički je pristup u suvremenoj folkloristici svojedobno izazvao pravu revoluciju i postigao izvanredne rezultate. Danas, kad je komparatistička znanstvena moda pomalo zasjenjena drugim, novijim modama, možemo trezvenije sagledati i njezine mane i njezine vrline.

B. N. Putilov, koji je i sam posvetio dobar dio vlastitoga znanstvenog rada problemima povijesti folkloru, postavio je sebi zadatak da razmotri probleme i metode komparativnog proučavanja folkloru. Središnji teorijski i metodološki problem koji je zanimao Putilova jest znanstvena bit, sadržaj, zadaća i metodologija historijsko tipološkog pristupa folkloru. Cijela je knjiga posvećena ulozi i mjestu historijsko komparativne metode u proučavanju povijesti folkloru. Istraživanja geneze, ranih oblika i razvoja fol-